



אב התשע"ד



בס"ד

השיעור מוקדש לעילוי נשמת מנחם אביצור בן יהודה אריה ז"ל  
המסר של הפרידה ממשה במסגרת נאומו הראשון של משה  
 לפרשת ואתחנן (על פי שיעור של הרב חנוך וקסמן)

### 3. דברים א ל"ז:

לז גַּם-בֵּי הַתְּאֲנֹף ה' בְּגַלְלֶכֶם לֵאמֹר גַּם-אַתָּה לֹא-תִבָּא שָׁם. לַח הַיּוֹשֵׁעַ בֶּן-נִוִּן הֶעֱמִיד לִפְנֵיךָ הוּא יָבֵא שָׁמָּה אֹתוֹ חֶזֶק כִּי-הוּא יִנְחֶלְנָה אֶת-יִשְׂרָאֵל.  
 לכאורה טענות אלו של משה צריכות להיראות לנו משונה מעט, משום שהתורה מציינת פעמים רבות שה' גזר על נישול משה מהמנהיגות וכפועל יוצא על מותו לפני הכניסה לארץ בתגובה לפעולותיו של משה בסיפור הידוע כ"מי מריבה" (במדבר כ', א'-י"ג). בפעם הראשונה שהתורה מספרת על האירועים, נאמר שה' הודיע למשה כי בשל כישלונו לקדש את ה', "לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ"

### 4. במדבר כ' י"ב:

ב וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה וְאֶל-אַהֲרֹן יַעַן לֹא-הֵאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי לְעֵינֵי בְנֵי יִשְׂרָאֵל לְכֹן לֹא תִבְיֹאוּ אֶת-הַקְּהָל הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם.  
 ההקשר הכרונולוגי בין כשלונו של משה לקדש את ה' לבין אי ההבאה לארץ נראה כרומז על קשר סיבתי. כמו כן כאשר הקב"ה מצווה לראשונה על משה לעלות להר העברים ולראות את הארץ לפני מותו המתקרב, ה' מציין את הסיבה לציוויו ולמותו בטרם עת של משה

### 5. במדבר כ"ז, י"ב-י"ד:

ב וַיֹּאמֶר ה' אֶל-מֹשֶׁה עֲלֵה הַר הָעֲבָרִים הַזֶּה וּרְאֵה אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר נָתַתִּי לְבְנֵי יִשְׂרָאֵל. יֵג וּרְאִיתָ אֶתְּהָ וּנְאֻסַּפְתָּ אֶל-עַמִּידָךְ גַּם-אַתָּה כַּאֲשֶׁר נְאֻסַּף אַהֲרֹן אַחִידָךְ. יד כַּאֲשֶׁר מְרִיתֶם פִּי בְּמַדְבַּר-צֹן בְּמְרִיבַת הָעֵדָה לְהַקְדִּישֵׁנִי בְּמִים לְעֵינָיִהֶם הִם מִי-מְרִיבַת קֹדֶשׁ מְדַבַּר-צֹן.  
 כמו כן, בציווי האחרון של ה' למשה לעלות אל ההר הוא מציין שוב כי הסיבה למותו של משה ולמניעת כניסתו לארץ היא ה"מעילה" של משה והועבדה ש"לא קידש" את שם ה' ב"מי מריבה":

### פרידה שלא במקומה

מעט לאחר הראשונה מבין אזהרותינו הנרחבות והנשנות של משה מפני עבודה זרה המצויות לאורך ספר דברים (דברים ד', ט"ו-כ'), משה מזכיר לעם פעם נוספת כי העובדה שהוא אינו נכנס לא"י היא באשמת העם

### 1. דברים ד', כ"א-כ"ב:

"ו-ה' הַתְּאֲנֹף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם וַיִּשְׁבַּע לְבַלְתִּי עֲבָרֵי אֶת הַיַּרְדֵּן וּלְבַלְתִּי בֹא אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיךָ נָתַן לָךְ נְחֻלָּה: כִּי אֲנֹכִי מֵת בְּאָרֶץ הַזֹּאת אֵינְנִי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֲבָרִים וַיִּרְשַׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת"  
 זו אינה הפעם הראשונה בה משה מזכיר את חלקו של העם בעונש שקיבל. קודם לכן, ממש בתחילת פרשת ואתחנן, משה מציין כי ה' ענה בשלילה על בקשתו "לעבור" ו"לראות" את "הארץ הטובה" שהעם עומד לקבל. משה מספר לעם כי ה' כעס עליו, דחה את בקשתו וסירב להמשיך בדיון על הנושא "למענכם" – בגללכם

### 2. דברים ג', כ"ג-כ"ח

כג וְאַתְּחַנֵּן אֶל-ה' בְּעַת הַהוּא לֵאמֹר. כִּד אֶ-דַּנִּי ה' אֶתְּהָ הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת-עַבְדְּךָ אֶת-גְּדֻלְךָ וְאַת-יְדְךָ הַחֲזָקָה אֲשֶׁר מִי-אֶל-בְּשָׂמַיִם וּבְאָרֶץ אֲשֶׁר-יַעֲשֶׂה כְּמַעֲשֵׂיךָ וּכְגִבּוֹרְתֶךָ. כה אֶעֱבְרָה-נָא וְאַרְאֶה אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן הַהַר הַטּוֹב הַזֶּה וְהִלְבֵּנִן. כו וַיַּתְעֲבֹר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם וְלֹא שָׁמַע אֵלַי וַיֹּאמֶר ה' אֵלַי רַב-לָךְ אֶל-תּוֹסֵף דָּבָר אֵלַי עוֹד בְּדָבָר הַזֶּה. כז עֲלֵה רֹאשׁ הַפְּסָגָה וְשֵׂא עֵינֶיךָ יְמָה וְצַפְנָה וְתִימְנָה וּמִזְרְחָה וּרְאֵה בְּעֵינֶיךָ כִּי-לֹא תַעֲבֹר אֶת-הַיַּרְדֵּן הַזֶּה. כח וְצֹו אֶת-יְהוֹשֻׁעַ וְחִזְקֵהוּ וְאַמְצָהוּ כִּי-הוּא יַעֲבֹר לִפְנֵי הָעָם הַזֶּה וְהוּא יִנְחִיל אוֹתָם אֶת-הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּרְאֶה.

בדומה, כאשר משה מספר על חטא המרגלים (דברים א' כ"ב-מ"ו), משה טוען כי "... בֵּי הַתְּאֲנֹף ה' בְּגַלְלֶכֶם", ולאור זאת גזר כי משה לא יכנס לארץ

הירדן המזרחי במהלך השנה הארבעים (שם ב', ב' – ג', כ"ב) ותחינתו של משה להיכנס לארץ (שם ג', כ"ג-כ"ט). כאשר מגיעים לפרק ד', נראה כי ספר דברים מוכן להגיע ללב העניין. משה מכריז לבני ישראל שעליהם לשמוע "אל החקים ואל המשפטים" שהוא עומד ללמד אותם בכדי שהם "יחיו", וכן שהם "יכנסו" ו"ירשו" את הארץ (שם ד', א'). לאחר ההקדמה הזו, משה ממשיך בנימה דומה בנוגע לאיכותם וערכם של החוקים והמשפטים למשך מספר פסוקים נוספים ואז פונה אל הנושא של ההתגלות בסיני (שם ט"ו-י"ד). אולם, לאחר נקודה זו הכתוב ממשיך עם הפסקה המפרטת את האיסור על עבודת אלילים (שם ט"ו-כ) וההאשמה של משה על העם (שם כ"א-כ"ב) לפני שהכתוב חוזר אל הנושא של עבודה זרה (שם כ"ג-כ"ד). נעסוק כעת ביתר פירוט במבנה של חלקו הראשון של פרק ד'

#### **8. דברים פרק ד' א-כ"ד:**

א ועתה ישראל שמע אל-החקים ואל-המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשתם את-הארץ אשר ה' אלקי אבותיכם נתן לכם. ב לא תספו על-הדבר אשר אנכי מצוה אתכם ולא תגרעו ממנו לשמר את-מצות יהוה אלהיכם אשר אנכי מצוה אתכם. ג עיניכם הראות את אשר-עשה יהוה בבעל פעור כי כל-האיש אשר הלך אחרי בעל-פעור השמידו ה' אלקיך מקרבו. ד ואתם הדבקים בה' אלקיכם חיים כלכם היום. ה ראה למדתי אתכם חקים ומשפטים כאשר צוני ה' אלקי לעשות כן בקרב הארץ אשר אתם באים שמה לרשתה. ו ושמרתם ועשיתם כי הוא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים אשר ישמעון את כל-החקים האלה ואמרו רק עם-חכם ונבון הגוי הגדול הזה. ז כי מי-גוי גדול אשר-לו אלהים קרבים אליו פה' אלקינו בכל-קראנו אליו. ח ומי גוי גדול אשר-לו חקים ומשפטים צדיקים ככל התורה הזאת אשר אנכי נתן לפניכם היום. ט רק השמר לך ושמר נפשך מאד פן-תשכח את-הדברים אשר-ראו עיניך ופן-יסורו מלבבך כל ימי חייך והודעתם לבניך ולבני בניך. י יום אשר עמדת לפני ה' אלקיך בחורב באמר ה' אלי הקהל לי את-העם ואשמעם את-דברי אשר ילמדון ליראה אתי כל-הימים אשר הם חיים על-האדמה ואת-בניהם ולמדון. יא ותקרבו ותעמדון תחת ה' וה' יעבר באש עד-לב השמים חשך ענן וערפל. יב וידבר ה' אליכם מתוך האש קול דברים אתם שמעים ותמונה אינכם ראים זולתי קול. יג ויגד לכם את-בריתו אשר צוה אתכם לעשות עשרת הדברים ויכתבם על-שני לחות אבנים. יד ואתי צוה ה' בעת ההוא ללמד אתכם חקים

#### **6. דברים ל"ב, מ"ח-נ"ב:**

מח וידבר ה' אל-משה בעצם היום הזה לאמר. מט עלה אל-הר העברים הזה הר-נבו אשר בארץ מואב אשר על-פני ירחו וראה את-ארץ כנען אשר אני נתן לבני ישראל לאחזה. נ ומת בהר אשר אתה עלה שמה והאסף אל-עמידך כאשר-מת אהרן אחיד בהר ההר ויאסף אל-עמיו. נא על אשר מעלתם בי בתוך בני ישראל במי-מריבת קדש מדבר-צן על אשר לא-קדשתם אותי בתוך בני ישראל. נב כי מנגד תראה את-הארץ ושמה לא תבוא אל-הארץ אשר-אני נתן לבני ישראל.

אם כך, נראה מוזר שמשה מייחס את ה"מעילה", "מרי" ואת ה"כשלו" בקידוש שם ה' " אל העם, שהרי גורלו של משה נראה כנובע מפעולותיו הוא ולא בהכרח מאלו של העם. למעשה, ניסוח זה של הבעיה עשוי להיות חריף מדי. כחלק מרשימת חטאי דור המדבר, בתהילים נאמר:

#### **7. תהלים ק"ו, ל"ב-ל"ג:**

"ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם: כי המרו את רוחו..."

לא משנה מה היה חטאו של משה במי מריבה, הרי שהיה זה העם שהתלונן, מרד והכעיס הן את משה והן את הקב"ה. לכן גם אם כן, מעשיו של משה אמנם מהווים את הסיבה המידית והקרובה ביותר לגורלו, אך אלו מעשיהם של העם, מריבותיו, תלונותיו והמרדנות שלו המהווים את הסיבה הכללית והראשונה לעונשו של משה. כיוון שכך, העם אכן אשם.

אולם, נקודה זו מביאה אותנו ללב העניין. אפילו אם נוכל איך שהוא להצדיק את טענתו של משה כאן בתחילת ספר דברים, עדיין נותר לנו לתהות לגבי מטרת טענה זו. אפילו אם העם באמת אשם, אפילו אם גורלו של משה הוא במובן מסוים "בגלל" העם, איזו מטרה משיג משה בכך שהוא מדגיש נקודה זו?

כפי שנאמר לעיל, הפעם השלישית והאחרונה שבה מייחס משה את האחריות לעם, ואמירתו שה' כעס עליו "על דבריכם" (דברים ד', כ"א) באה מיד בעקבות פסקה המפרטת את איסור עבודת אלילים (ד', ט"ו-כ'). למעשה, הן ההאשמה של משה והן הפיסקה על עבודת אלילים מהוות חלק מנאום גדול יותר בחציו הראשון של פרק ד', שבמבט ראשון נראה כמתחיל פניה לעבר נושא של "חוקים ומשפטים".

כזכור, בעוד פיסקת ההקדמה של ספר דברים (א', א'-ה') נראית כמבטיחה שמשה "יבאר" את התורה, מסיבה כזו או אחרת שלושת הפרקים הבאים של הספר מורכבים בעיקר מתיאורים "היסטוריים" המפרטים את מינוי השופטים בסיני (שם א', ו-י"ח), חטא המרגלים (שם א', י"ט – ב', א'), המלחמות נגד המלכים והעמים בעבר

יתרה מכך, הקשר בין "האשמת משה את העם" לבין הנושא הכללי של הנאום נראה מעורפל לחלוטין. למרות שבמבט ראשון היה נראה כי נאום ה"חוקים ומשפטים" לו ציפיו אינו בעל נושא מאחד, ניתן בכל זאת לומר שהוא מתקדם לאורך ציר נושאי מסוים של רעיונות וסמלים קשורים זה לזה. הוא עובר מהחוקים והמשפטים אל סיני והברית, דרך אזהרה נגד מעשים או צלמים הנוגדים את הברית. וזה רק מחרף את הטענה שהאשמת משה את העם וסיפורו על גורלו (החלק הרביעי) נראים לא במקום.

**לסיכום, מדוע בוחר משה לחזור על האשמה ולהדגיש את מותו המתקרב דווקא בנקודה זו של הנאום?**

### הביטויים החוזרים

לפני שנענה על השאלה שהצגנו, הבה נבחן מקרוב את השפה והסמלים של נאום של משה. דבר זה יוביל אותנו להבנת הנושא הכללי של נאום משה בצורה טובה יותר, דבר שיספק לנו גם אמצעי לפתרון בעיית המיקום.

כפי שכבר הוזכר, משה פותח את נאום "חוקים ומשפטים" שלו בקריאה לישראל לשמוע אל ה"חוקים והמשפטים" שהוא עומד ללמד אותם כדי שהם "יחיו", "יבואו" אל "הארץ" ו"ירשו" אותה. הטקסט המלא של פסוק ההקדמה הוא כלהלן (דברים ד', א')

**"ועתה ישראל שמע אל החקים ואל המשפטים אשר אנכי מלמד אתכם לעשות למען תחיו ובאתם וירשיתם את הארץ אשר ה' א-להי אבותיכם נתן לכם"**

אין זה מפתיע לגלות כי כמה מביטויי וסמלי המפתח של פסוק ההקדמה חוזרים שוב ושוב לאורך נאום של משה בפרק ד'. בהמשך נאום, כשהוא עוסק עדיין בנושא של "חוקים ומשפטים", משה יוצר הד למשפט הפתיחה שלו. משה מציין כי הוא לימד את בני ישראל "חוקים ומשפטים" כפי שה' ציווה אותו, כדי שבני ישראל יבצעו אותם ב"ארץ" שהם "באים" אליה כדי "לרשת" אותה (שם, ה'). בדומה, במעין סיכום לפסקת סיני של הנאום, לאחר שהוא מזכיר את כתיבתן של עשרת הדברות (שם י"ג), משה מספר על כך שה' ציווה עליו באותו זמן ללמד את העם "חוקים ומשפטים" אותם הם יעשו ב"ארץ" שהם עומדים לעבור אליה "לרשתה" (שם י"ד). אם כן, אנו מוצאים חזרה משולשת על המערכת של "חוקים ומשפטים", "ביאה וירושה" ו"הארץ".

בדומה, הביטוי המהווה את הרעיון המרכזי של פסוק ההקדמה, ה"חיים", גם הוא מופיע שוב מאוחר יותר בנאום של משה. לאחר אזכור קצר של השמדת אלו ש"הלכו אחרי בעל פעור", אלו שחטאו בעבודה זרה (שם, ג'), משה מציב כנגדם את אלו שלא חטאו, ולכן הם "חיים" (שם ד'). בנוסף, בפסקת סיני של הנאום, כהד אחרון לשפה של "חיים", משה דוחק בעם לא לשכוח את

ומשפטים לעשתכם אתם בארץ אשר אתם עברים שמה לרשתה. טו ונשמרתם מאד לנפשתיכם כי לא ראיתם כל-תמונה ביום דבר ה' אליכם בהרב מתוך האש. טז פן-תשחתון ועשיתם לכם פסל תמונת כל-סמל תבנית זכר או נקבה. יז תבנית כל-בהמה אשר בארץ תבנית כל-צפור כנף אשר תעוף בשמים. יח תבנית כל-רמש באדמה תבנית כל-דגה אשר-במים מתחת לארץ. יט ופן-תשא עיניך השמימה וראית את-השמש ואת-הירח ואת-הכוכבים כל צבא השמים ונדחת והשתחית להם ועבדתם אשר חלק ה' אלקיך אתם לכל העמים תחת כל-השמים. כ ואתכם לקח ה' ויוצא אתכם מכור הברזל ממצרים להיות לו לעם נחלה ביום הזה. כא וה' התאנף-בי על-דבריכם וישבע לבלתי עברי את-הירדן ולבלתי-בא אל-הארץ הטובה אשר ה' אלקיך נתן לך נחלה. כב פי אנכי מת בארץ הזאת אינני עבר את-הירדן ואתם עברים וירשיתם את-הארץ הטובה הזאת. כג השמרו לכם פן-תשכחו את-ברית ה' אלקיכם אשר פרת עמכם ועשיתם לכם פסל תמונת כל אשר צוה ה' אלקיך. כד פי ה' אלקיך אש אכלה הוא אל קנא.

ניתן למפות את המבנה הכללי של נאום ה"חוקים ומשפטים", המחצית הראשונה של פרק ד', כלהלן:

### 9. המבנה הכללי של פרק ד'

פסקה	פסוקים	נושאים
חלק א	ד', א'-ח'	חוקים ומשפטים, תפקיד החוקים כמפתח לכניסה וירושת הארץ, איכותם של החוקים והמשפטים
חלק ב	ד', ט'-י"ד	איסור לשכוח וחובה לזכור את ההתגלות בסיני, התגלות ה', כריתת הברית
חלק ג	ד', ט"ו-כ'	אזהרה נגד עשיית ועבודת צלמים
חלק ד	ד', כ"א-כ"ב	האשמתו של משה את העם, משה נשאר בעבר הירדן
חלק ה	ד', כ"ג-כ"ד	אזהרה נגד שכחת הברית ועשיית צלמים

אין צורך לומר כי מבנה זה מעלה שאלה מהותית. החלק הרביעי של הנאום, ה"האשמה" של משה את העם, נראה לחלוטין לא קשור לחלקים הסמוכים אליו. מנקודת מבט נושאית, אי-כניסתו של משה לארץ ואשמת העם בכך נראים בלתי קשורים לפסקאות שמיד לפנייהם ומיד לאחריהם העוסקות באיסור עבודת אלילים וההשלכות של שכחת הברית. נראה כי לפנינו "מאמר מוסגר" שאינו קשור בבירור להקשרו המידי. ולכן עולה השאלה, מדוע הוא נמצא כאן?

בסיני מורכבת מ"קול" וממילים. מנקודת המבט של סוף הפסקה, האזכור של "ראיה" בתחילת הפסקה, "הַדְּבָרִים אֲשֶׁר רָאוּ עֵינֵיךָ", לא רק מתייחס למשהו שנראה ממש, אלא מעביר את המסר שאין שום דבר "לראות" מלבד "דברים", כלומר מילים, וקולות. סיני מהווה את הראיה ששוללת את האפשרות של "ראיית" ה'. אין צורה או תמונה, רק צליל וקול.

זה מביא אותנו אל הפסקה הבאה בנאומו של משה וההשלמה של ההנגדה סיני-עבודה זרה. בשני הפסוקים הראשונים של חלק זה נאמר (דברים ד ט"ו-ט"ז):

**"וְנִשְׁמַרְתֶּם מְאֹד לְנַפְשֵׁיכֶם כִּי לֹא רְאִיתֶם כָּל תְּמוּנָה בְּיוֹם דְּבַר ה' אֲלֵיכֶם בְּחָרֵב מִתּוֹךְ הָאֵשׁ: פֶּן תִּשְׁחַתּוּן וְעֵשִׂיתֶם לְכֶם פְּסָל תְּמוּנֹת כָּל סֶמֶל תְּבַנִּית זָכַר אוֹ נִקְבָּה"**

ומסביר הרב וקסמן שחווית ה"אי-ראייה" של סיני, השלילה של האפשרות של ראיית ה', מלמדת את האמיתה התיאולוגית של טבעו הלא חומרי של ה'. יתרה מכך, ובאופן שקשור יותר לנושא, היא מלמדת את האמיתה הדתית כי הגשמה מהווה צורה לא נאותה של פולחן. לא ניתן לעבוד את ה' דרך מראה, על ידי "ראיה" או "ייצוג". שלא במקרה, אסור לעבוד לכל הצורות של "תבנית" שמשלג בנאומו (שם: ט"ז, י"ז, י"ח, י"ח). בדומה, משה מורה לעם לא "להרים את עיניהם" ו"לראות" את השמש והירח במטרה לעבוד אותם (שם י"ט). הבעיה היא לא רק עבודה לאובייקט אחר מלבד ה' אלא עצם האופן של ההתייחסות והפולחן עצמו. ניתן לדעת את ה' רק דרך קול ומילים, על ידי שמיעה וציות לברית שלו ועל ידי המסר הנרמז בחלק ב' של נאומו של משה.

לסיכום, מנקודת מבט זו, פסקת סיני של נאום משה מצד אחד ופסקאות בעל פה והאזהרה מעבודה זרה מצד שני מתגלות כהפכים מבחינה לשונית ורעיונית בשתי דרכים מרכזיות. בראש ובראשונה, כפי שטענו, בעוד אופני העבודה של עבודה זרה הם ב"ראיה" בעזרת "עיניים", פסלים ותבניות, "סיני" עוסק בשלילת הראיה, הפסלים והתבניות. פסקה זו עוסקת באופן שונה ומנוגד של עבודה, זה של "שמיעה", "קול", "דברים" וביצוע ה"חוקים והמשפטים".

שנית, כפי שהודגש לעיל, סיני ועבודת אלילים מובילים לתוצאות שונות. כפי שנלמד ממקרה בעל פה, עבודת אלילים מובילה ל"השמדה" ומוות. ואכן, משה מצוין עקרון סיבתי זה בפירוש בהמשך נאומו בתחילת המחצית השנייה של פרק ד. כשהוא חוזה את ההשחתה של בני ישראל בדורות הבאים ואת עשייתם "פסל" לעבודת אלילים, משה אומר כי "אֲבַד תֵּאבְדוּן מִהָרָר וְכִי הִשְׁמַד תִּשְׁמַדוּן" (שם כ"ו). וזאת לעומת "סיני" ואופן העבודה של סיני, מובילים לחיים במקום למוות.

מה שראו בסיני "כל ימי חייהם" (שם ט') ומתאר את המאורעות בסיני ואת מה שלמדו בסיני ככאלו שמטרתם היא ללמד את העם לרא את ה' כל הימים "אֲשֶׁר הֵם חַיִּים" (שם י').

**ונשאלת השאלה: מה המשמעות הרעיונית של החזרות הביטויים הללו.**

### בין סיני לבעל פה

הרב חנוך וקסמן מישבת הר עצינן מציע שהמפתח להבנת המשמעות הרעיונית של חזרה זו טמון בהנגדה מסובכת בין "סיני" לבין עבודת אלילים, המהווה את אחד המוטיבים המרכזיים של הנאום.

הביטוי "חיים" נראית כנקודה טובה להתחיל בה. כפי שכבר צויין, משה מזכיר את הביטוי בפעם השנייה כחלק מההנגדה בין אלו שעסקו בעבודת אלילים של בעל פה וכתוצאה מכך "הושמדו" בידי ה' לבין אלו שלא עבדו את האלילים. שלא כמו אחיהם ה"מושמדים" והמתים, הקבוצה השנייה של בני ישראל נותרה בחיים. בעוד עבודת בעל פה מהווה את השלילה של חיים ומובילה להשמדה ולמוות, המשמעות של סיני היא להיוותר בחיים.

כשהוא פותח את האזכור שלו לבעל פה, ההשמדה שעשה ה' ומותם של אלו האשמים בעבודה זרה, משה מדרבן את העם להבין כי הם "ראו" ב"עיניהם" ("עֵינֵיכֶם הָרְאִיתִי" שם ג'). באופן דומה, וכנקודת הקבלה שנייה, משה פותח את פסקת "סיני" של הנאום, מה שכינינו לעיל חלק ב', באותם ביטויים בדיוק. הוא מזהיר את העם לא לשכוח את ה"דברים" שהם "ראו" ב"עיניהם" (שם ט'). כמו האזכור של בעל פה, גם האזכור של סיני כולל "ראיה" ו"עיניים".

אולם בתפנית אירונית, על אף שפסקת סיני פותחת בחוש הראיה, בהמשך הפסוקים הכתוב עובר מציר הראיה לזה של השמיעה. משה מתאר את ציווי ה' להקהיל את העם כדי שהם "ישמעו" את "דבריו" (שם י'), וה' "מדבר" את ה"קול" וה"דברים" (שם י"ב). יתרה מכך, הוא "מגיד" לעם את הברית, את "עשרת הדברים", מהשורש גם מהשורש ד.ב.ר (שם י"ג). בסך הכל, פסקת סיני הקצרה בת ששה הפסוקים משתמשת בשורש ד.ב.ר ונגזרותיו חמש פעמים (ד: ט, י, י"ב, י"ב, י"ג).

מעבר זה בין מושגים מגיע לשיאו בפסוק לפני האחרון של החלק (דברים ד, י"ב)

**"וַיִּדְבֹר ה' אֲלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ קוֹל דְּבָרִים אֲתֶם שֹׁמְעִים וְתְמוּנָה אֵינְכֶם רְאִים זִלְתִּי קוֹל"**

המשמעות של סיני אינה "ראיה" או מראה, מה שלמעשה נראה בסיני הוא אש מסנוורת, וההתגלות

"עוברים את הירדן" אל הארץ והם "יירשו" אותה. הן במפורש והן במרומז, בעוד משה עומד מול גורל המוות, לעם יש סיכוי לייעוד של חיים.

לאור זה מיקום חלק ג' בנאום משה מתבאר. זו לא רק "האשמת העם", אלא גם הסיפור על כך שמה אינו עובר את הירדן, ועל מותו. הקישור הלשוני והרעיוני, שעוסק ב"מעבר / אי-מעבר הירדן", "כניסה / אי-כניסה אל הארץ", "ירושה / לא ירושה", במוות ועם זאת באפשרות של חיים, מתאים היטב לתוך המבנה הכללי הלשוני והרעיוני של הנאום.

לאותה מסקנה ניתן להגיע גם מנקודת מבט פסיכולוגית במקום ספרותית. בצורה ראשונית, נקודת מבט זו יכולה להוביל אותנו לתובנה לגבי משה ומטרתו בסיפור זה וההנגדה בין גורלו לבין זה של צאן מרעיתו. ברמה הפשטנית אפשר לראות בכך אסוציאציה גרידא. בעוד הוא עסוק בנאום בנושא "מעבר הירדן", "כניסה לארץ" והמשתמע מכך לגבי ייעוד, חיים ומוות, דעתו של משה נמשכת באופן טבעי להרהור בעצמו, היכן הוא עומד ביחס ל"חציית הירדן", "כניסה לארץ" גורל, חיים ומוות. באופן טבעי, וכמעט בלתי מודע, הוא עצמו, סיפורו, צפים בנאום ומפריעים מעט את רצף הסיפור. מנקודת מבט זו, חלק ד של הנאום (שם, כ"א-כ"ב) מהווה סטייה מן הנושא, תנועה אל העצמי, המונעת על ידי אסוציאציה בלתי מודעת טבעית ומנוסחת כהנגדה ספרותית. אם נרצה בכך, נוכל לשמוע את נימת הטינה ואף הכעס בהאשמה זו של העם. ככלות הכל, התת-מודע של משה הפריע את נאומו של משה רבנו, המורה והמנהיג של ישראל.

אבל מסביר הרב וקסמן, באופן עמוק יותר, משה משמיע לא טינה או כעס אלא הכרה והשלמה. קריאה זהירה של דבריו מדגישה את תחושת חוסר האונים של משה. ה' "נשבע" כי משה לא יעבור את הירדן וכי נגזר עליו למות (שם כ"א). לצורך העניין, שרשרת המאורעות שהובילה לגורל זה מתחילה לא במשה אלא בכעסו של ה' על משה. כעס זה מקורו בעניין עמום הקשור לבני ישראל, שאירע מתישהו במהלך ארבעים שנות הנדודים במדבר. במקום לקרוא את קביעתו של משה "כי אֶנְכִי מֵת" כביטוי של טינה, עלינו לקרוא אותה כתנועה לעבר הכרה וקבלה. לאחר שהוא מספר על תחינתו להיכנס לארץ ודחייתה (שם ג', כ"ג-כ"ו), משה עומד במקום בו הוא מכיר בחוסר האונים שלו, ובנימה של עצב מקוּן על גורלו.

#### **11. ומסכם הרב וקסמן:**

**מנקודת מבט זו, עצמיותו הפנימית של משה לא מפריעה לדבריו של משה כמורה וכאדון של ישראל. אלא, משה רבנו מלמד בכוונה תחילה על חוסר האונים שלו, על גורלו העצוב והבלתי ניתן לשינוי, ובכוונה מנגיד אותו עם מקומם והגורל האפשרי של בני ישראל.**

#### **לקראת הכניסה לארץ**

הניתוח לעיל מוביל אותנו למסקנה שנאומו של משה לא זורם לפי ציר **כרונולוגי** פשוט מחוקים ומשפטים (שם, א'ח') אל סיני / הברית (שם ט'-ט"ו) ואל אזהרה נגד מעשים/פסלים המנוגדים לברית (שם ט"ז-כ', כ"ג-כ"ד). אלא, נאומו של משה צריך להיות מובן כמתווה שני סוגי פעולה והתנהגות שונים וזרים זה לזה המובילים לתוצאות שונות מהותית. מהצד האחד נמצאת הבחירה, או החיים, של "חוקים ומשפטים". בחירה או אפשרות זו מאפשרת את כניסתם וירושתם של בני ישראל את הארץ, וכן חיים (שם א', ה'). אופן קיום זה מושתת על החוויה של סיני, ועל אופן העבודה הנאות והחוקים והמשפטים, בסיני שנלמדו שם (שם י"ד). מהצד השני נמצאת הבחירה ההפוכה, חיים של התנהגות מנוגדת לברית, של בעל פעור, פסלים, תבניות ועבודת אלילים, שמוביל להשמדה ומוות ולא לחיים. כיוון זה לא מוביל לכניסה לארץ, ירושתה וחיים בארץ אלא, כפי שמהה מנסח זאת בהמשך נאומו.

#### **10. דברים ד כ"ו:**

**"...אֲבֹד תֵּאבְדוּן מִהַר מֵעַל הָאָרֶץ אֲשֶׁר אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיַּרְדֵּן שָׁמָּה לְרִשְׁתָּהּ לֹא תֵאָרִיכּוּ יָמִים עָלֶיהָ כִּי הַשָּׁמַיִם תִּשְׁמְדוּן"**

מסתבר, אם כן, כי נאומו של משה עוסק לא רק בדרכי התנהגות נאותים או לא נאותים. אלא גם במטרות ותוצאות. מצד אחד קיימת האפשרות של חיים בארץ ("מעבר הירדן") (ד': א', ה', י"ד). מהצד השני קיימת האפשרות של עבודת אלילים הנוגדת את הברית, שמביאה לתוצאה ההפוכה – מוות במקום חיים, ושהופכת את ה"כניסה לארץ" לאבסורד, תמרון חסר טעם שבאותה מידה היה יכול שלא להתקיים.

נשוב כעת אל השאלה המקורית שלנו של מיקום, הכללת "האשמת משה את העם" בנאומו של משה. כפי שצוטט לעיל, משה אומר לעם (דברים ד כ"א-כ"ב):

**"וְ-ה' הִתְאַנַּף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם וַיִּשְׁבַּע לְבַלְתִּי עֲבָרִי אֶת הַיַּרְדֵּן וּלְבַלְתִּי בֹא אֶל הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר ה' אֱ-לֹהֵיךָ נָתַן לְךָ נַחְלָה: כִּי אֶנְכִי מֵת פֶּאֶרְץ הַזֹּאת אֵינְנִי עֹבֵר אֶת הַיַּרְדֵּן וְאַתֶּם עֹבְרִים וִירִשְׁתֶּם אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה הַזֹּאת"**

כפי שנראה, משה משתמש ברבים מביטויי המפתח והסימנים של נאומו. הוא משתמש בשורש ד.ב.ר. שבהקשר זה משמעותו "בגלל", מתייחס שלוש פעמים ל"מעבר הירדן" ומתייחס לתהליך של הכניסה לארץ. יתרה מכך, הוא משתמש במילה "ארץ" שלוש פעמים ומדבר על כך שבני ישראל "ירשו" את הארץ ואף משרטט הנגדה חדה בין גורלו לבין זה של העם. בעוד משה לא "יעבור את הירדן" ולא "יבוא אל הארץ", העם

**13. דברים ה', ד':**

**" פְּנִים בְּפָנִים דָּבַר ה' עִמָּכֶם בְּהָר מְתוֹךְ הָאֵשׁ "**

אם לסכם כל זאת, לפי ספר דברים אמנם משה היה נוכח בהתגלות ואפילו העביר את "דבר ה'" לעם (ה, ה), אך ההתגלות היא בראש ובראשונה מפגש בין ה' ועם ישראל. עם ישראל שומעים את דבריו ופוגשים אותו פנים בפנים. בספר שמות, לעומת זאת, אין זה הדגש. שם אנו מוצאים סיפור מעט שונה, סיפור שבו ה' מתגלה ומדבר למשה. העם, בסיפור זה, רק מצותת לשיח בין ה' לבין משה, ותפקידם העיקרי הוא "להאמין במשה" (שמות י"ט, ט"ו) ולקבל את הברית (שם ג'ד, ח').

בנוסף לשלושה הבדלים קשורים אלו ("הקהל הראשוני", "מטרת ההתגלות" ו"תפקיד העם"), הסיפורים השונים נבדלים גם בתיאור של גישתו ותגובתו של העם להתגלות. ספר שמות מתאר את העם כמפוחד, חושש לחייו ועל סף בריחה. הוא "נחרד" ורועד מן המראות והקולות על ההר (שם ט"ז) ומשה צריך ללוות אותם פיסית אל ההר (שם י"ז). אולם, אפילו הליווי וההרגעה של משה אינם מספיקים. התורה מספרת לנו כי בנקודה כלשהי במהלך המאורעות העם הזדעזע. הם "עמדו מרחוק" (שם כ', ט"ו), ואף ברחו. עם ישראל מבקשים ממשה כי הוא "ידבר" איתם אחרת הם "ימותו" אם/כאשר ה' ידבר עמם (שם ט"ז).

בניגוד בולט לכך עומד הסיפור אותו מספר משה בספר דברים. בספר דברים העם מתואר כ"מתקרב" ו"עומד" למרגלות ההר הבווער, החשוך והעטוי עננים (דברים ד', י"א). למרות האפקטים הוויזואליים ואפילו קולו של ה' (שם י"ב), העם מתקרב אל ההר מרצונו, ברוגע ובמתכוון. יתרה מכך, רעיון זה של "התקרבות" חוזר שוב בהמשך הסיפור לאחר ההתגלות ומשחק תפקיד בשינוי הסמליות של חחים/מוות בסיפור. לאחר שהם שומעים את הקול ורואים את האש הבווערת, נציגי העם "קרבים" אל משה (שם ה', כ') ואמרים כך:

**14. דברים ה', כ':**

**" הֵן הָרָאנוּ ה' אֶ-לֵהֵינוּ אֵת כְּבוֹדוֹ וְאֵת גְּדֻלוֹ וְאֵת קְלוֹ שְׁמַעְנוּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יִדְבֵר אֶ-לֵהֵים אֵת הָאָדָם וְחָי "**

בעוד העם אכן מזכיר את פחדו מפני המוות ומבקש כי משה ישמש כמתווך (שם כ"ב-כ"ד), אף הנקודה נראית ברורה. בסיני של ספר דברים, העם אמנם חוששים בצדק ואולי אף מפחדים, אך הם לא מבועתים. הם אמנם מבקשים צינור שיוליך את דברי ה', אך הם לא בורחים. לבסוף, בעוד הם מבינים כי המפגש עם ה' יכול להוביל למוות, הם גם מבינים כי הם פגשו את ה' פנים בפנים וחיו.

כיצד עלינו להסביר את ההבדלים הללו בין התיאור בספר שמות והסיפור של משה כאן בספר דברים? כיצד

הם עומדים לעבור את הירדן, לבוא אל הארץ ולרשת אותה. יש להם את הכוח להימנע מהתנהגות של עבודת והמשפטים, את הכוח לשמור את החוקים אלילים, את הכוח לשמור על הברית ולחיות בארץ. כשהוא מנגיד בין עצמו לבין בני ישראל, כשהוא מרשה אך במעט לעצמיותו הפנימית ולסיפורו האישי להיכנס אל נאומו, משה מנגיד, מאתגר, מניע ובכך מעצים את בני ישראל.

**מטרת סיפורו של משה**

ומוסיף הרב וקסמן מרכיב נוסף להסבר שהוצע לעיל בנוגע למניע של משה ולמטרה של נאום "חוקים ומשפטים" שלו. כפי שהדגשנו לעיל, חלק ב' של נאום משה (שם ד', ט"י-י"ד) מורכב מסיפור ההתגלות עשרת הדברות בסיני. אולם, זה לא לגמרי מדויק. למעשה, הפסקה הקצרה שלנו אינה משתמשת כלל במילה "סיני", נתון שמהווה רק את קצה הקרחון של ההבדלים בין התיאור של משה את המאורעות כאן בספר דברים ולבין התיאור המצוי בספר שמות.

לאור זאת, הבה נפנה בקצרה אל התיאור של ההתגלות בסיני המצוי בנאום "חוקים ומשפטים" ונדגיש סוג מסוים של הבדלים בין שני הסיפורים. משה אומר לעם לא לשכוח את (דברים ד', י"א):

**" יוֹם אֲשֶׁר עֲמַדְתָּ לְפָנֵי ה' אֶ-לֵהֵיךָ בְּחָרֵב בְּאֵמֶר ה' אֵלֵי הַקְהֵל לִי אֵת הָעָם וְאֲשַׁמְעֶם אֵת דְּבָרֵי אֲשֶׁר יִלְמְדוּן לְיִרְאָה אֶתִּי כָּל הַיָּמִים אֲשֶׁר הֵם חַיִּים עַל הָאָדָמָה וְאֵת בְּנֵיהֶם יִלְמְדוּן וְתִקְרְבוּן וְתַעֲמְדוּן תַּחַת הָהָר... "**

לפני הסיפור של משה כאן בספר דברים, המטרה של ההתגלות בסיני היתה כי העם יתאסף וישמע את דברי ה'. זה כמובן שונה באופן דק אך משמעותי ממטרת ההתגלות כפי שהיא מתוארת בספר שמות. שם התורה מספרת לנו על מטרתו של ה' כפי שהוא מצהיר עליה. ה' אומר למשה בפירוש כי הוא יבוא אליו בענן.

**12. שמות י"ט, ט':**

**" בְּעֵבֹר יִשְׁמַע הָעָם בְּדַבְרֵי עֲמֹד וְגַם בְּךָ יֶאֱמִינוּ לְעוֹלָם "**

ההבדל הדק בנוגע לקהל הראשוני ולמטרת ההתגלות בסיני נשמר בעקביות לאורך שני הסיפורים. בעוד משה בספר דברים טוען כי ה' דיבר אל העם ("יִדְבֵר ה' אֵלֵיכֶם מִתּוֹךְ הָאֵשׁ") ומספר לבני ישראל כי "וַיִּגְדַּל לְכֶם אֵת בְּרִיתוֹ... עֲשֶׂרְתָּ הַדְּבָרִים" (דברים ד', י"ב-י"ג), ספר שמות מסתפק בלא יותר מאשר הדיווח על כך שה' דיבר (שמות כ', א'). ואולי באופן יותר בולט, בניגוד ישיר למשפט שצוטט לעיל המציג את עשרת הדברות בספר שמות, ומתייחס לכך שה' "דיבר" ולא יותר מזה, משה מתחיל את סיפורו על עשרת הדברות בספר דברים במשפט הבא.

נוכל להסביר את השוני ב"קהל הראשוני", "מטרת ההתגלות", והבדלים אלו ב"תפקיד" וב"תגובה" של העם?

הרב וקסמן מציע לענות על השאלה, על בסיס הניתוח שלנו של נאום "חוקים ומשפטים" של משה. כפי שנטען לעיל, נאום ה"חוקים ומשפטים" של משה עוסק בעצם ב"מעבר הירדן", ב"כניסה לארץ" ובתנאים ההכרחיים לקיום חיים בארץ. הוא עוסק בהכרח לשמור את הברית, האופן הנכון לעבוד את ה' והשלילה של התנהגות הנוגדת את הברית ועבודת אלילים. כיוון שכך, הוא ממשיך באופן רציף אל הנושא של סיני בגלל התפקיד הבסיסי שיש להתגלות בסיני ביחסים המושתתים על הברית, ועל חוקים ומשפטים, בין ה' לישראל ובגלל השיעורים הבסיסיים בנוגע לאופן הנכון של עבודת ה' ושלילת עבודת האלילים הנלמדים מההתנסות בסיני. רעיונות אלו הם המפתחות לקיום החיים בארץ. כיוון שכך, אין אנו צריכים להיות מופתעים מכך שכחלק מהנאום שנועד ללמד לקחים בסיסיים לבני ישראל בהתבסס על החוויה הקיבוצית והזיכרון של סיני, משה מדגיש את סיני כחוויה של מפגש פנים בפנים בין ה' לישראל (שם ה', ד'), מפגש שבו ה' אמר לעם באופן ישיר את דברו ובריתו (שם ד': י', י"ב), ובו העם למד כי הוא מסוגל לעמוד ולחיות בנוכחותו של ה' (שם ד': י"א, ה': כ"א).

### **15 ומסביר הרב וקסמן:**

לכן נאום ה"חוקים ומשפטים" של משה עוסק גם בהיעדרו של משה. משה לא "יעבור את הירדן" אל הארץ, וכבר לא יהיה שם כמורה, כמתווך בין ה' לעם. זיכרון ההתגלות בסיני כפגישה של ה' עם משה, הפאניקה המוצדקת של העם בנוכחותו של ה' והתפקיד החיוני וחסר התחליף של משה לא בהכרח תקדם את העם בהפנמת חווית הברית לצורך שמירת הברית ושלילת אופני פולחן אליליים בעתיד. זיכרון כזה לא ייתן לעם כוחות לחיות ללא משה, לחיות כפי שהיו חיים אם משה היה נכנס עמם לארץ. כשמשה מלמד את העם על סיני, הוא מתאר את סיני כחוויה של העם, כמפגש המייסד שלהם עם ה', דבריו, חוקיו ומשפטיו והאופנים הנכונים של עבודת ה'. משה מעצים את העם, בכך שהוא מורה ומסייע לעם לזכור שגם הם עמדו ושמעו את דבר ה'. בכך הוא מלמד אותם לחיות בלי משה, לחיות כפי שהיו חיים אם הוא היה נכנס עמם אל הארץ.